

Sammlaren

Tidskrift för
svensk litteraturvetenskaplig forskning
Årgång 92 1971

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: E. N. Tigerstedt, Örjan Lindberger

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, Uppsala 1972

harmonious and genuinely happy love relationship. In the world that he presents for our contemplation, love is a myth, an illusion, and sex is for the most part the dominant reality.»

I senare delen av sin bok går Glicksberg till rätta med nyare yttringar av sexualitet i amerikansk litteratur. Under rubriken »Sex as Salvation» granskas författare som Henry Miller, Jack Kerouac och Norman Mailer samt en rad lägre digniteter i den s. k. beat generation-skolan. Den som klarar sig bäst inför Glicksbergs stränga ögon är Miller. »He will be remembered in the annals of American literature as one of the experimental writers who initiated ... a return to primitivistic starkness of expression, as a novelist who endeavored to leave no experience of man, however sordidly sexual or illicit, unrecorded.»

För andra går det sämre. Glicksberg har föga till övers för den blandning av zenbuddism, meditation och fri kärlek han finner hos Kerouac och hans efterföljare i »the hip generation». I »The Dialectic of the Sex Mystique» skärskådas bl. a. Mary Mc Carthy, Vladimir Nabokov, William Styron, James Purdy och John Barth, vilka alla vinner Glicksbergs gillande, litterärt sett. Vad han slutligen opponerar sig mot är vad han finner mest påtagligt hos William Burroughs — »lurid homosexual fantasies of the most detailed kind, fantasies induced under the power of drugs» — och James Jones — »who celebrates the glory of *normal* copulatory activities». Sexualdriften som det allt överskuggande i livet har blivit den moderna amerikanska litteraturens dilemma. Författarna ägnar sig åt »the mechanics of sex, the technology of sex»; »the sentiment of love, the wholeness of the self, the emotional needs and spiritual aspirations, all this is ignored as irrelevant; what counts is the intensity, the completeness, and frequency of the orgasm.»

Lennart Peterson

Aage Henriksen: *Gotisk tid. Fire litterære af-handlinger*. Gyldendals forlag. Kbhvn 1971.

Da Vilhelm Andersen sammen med Valdemar Vedel grundlagde dansk litteraturforskning, skete det i tillid til, at litteraturen var et af de steder, hvor man havde adgang til erkendelse af det humane, for Vilh. Andersens vedkommende rigtignok sådan at forstå, at han ville trænge gennem de foreliggende værker ind til mennesket bag dem og derfra videre ud til de biologiske og åndelige grundenheder, slægten og åndstypen. Vekselspillet mellem disse gav tiden, det historiske. Men hvor meget dette

litteratursyn end omspændte, så byggede det dog på positivismens grund, og det vil sige, at man på forhånd havde givet det humane fra sig, gjort mennesket til emne for de objektive videnskaber. Derved blev det så som så med erkendelsen af det humane, den som beskæftigelsen med litteratur skulle formidle, for man overtog naturvidenskabens reducerede og fikserede menneskebillede og havde da intet andet at stille op med det individuelle, som det trådte frem, ordnet og tolket i digterværket, end at reducere det til omskrivninger af privatbiografiske fakta, som kunne dateres og kortlægges.

Skævheden i denne forskning blev udlignet af de forskellige litteraturvidenskabelige bestræbelser, som løb sammen i new criticism-bevægelsen. Men resultatet var, at den sidste forbindelse til det humane blev kappet over. Digtningen blev et isoleret emne for den objektive videnskab. Man søgte og fandt strukturer i værket, der gjorde det til en i sig selv hvilende genstand. Men der var tre ting, som en strukturel forskning ikke kunne udtale sig om: selve de syner og erfaringer, digteren lagde frem i værket, vejen fra digterens bevidsthed til de manges forståelse og endelig de menneskelige værdier, der stod på spil.

Her er det, at den tredje og sidst tilkomne professor i nordisk litteratur ved Københavns universitet, dr. phil. Aage Henriksen træder ind i billedet. Med udgangspunkt i sin fortrolighed med Karen Blixen og hendes digtning, i sine studier over Goethe, Baggesen og Sophus Clausen har han i de senere år indkredset en løsning på disse problemer, en genplacering af litteraturen inden for det humanes område. Det første store skridt blev taget med grundlæggelsen af tidsskriftet »Kritik« i 1967, hvor hans medredaktør var afdelingsleder Johan Fjord Jensen fra Århus. Initiativet blev dog i nogen grad svækket af, at de to udgivere kun var enige om ét, opgøret med dogmet om forskningens værdifrihed. For mens Fjord Jensen i en subtil forbindelse af videnskabelighed og engagement ønskede at dreje forskningen ind i en aldrig hvilende kritik og selvkritik, var det Aage Henriksens hensigt at anbringe digtningen, forskningen og undervisningen i fællesmenneskelige sammenhænge, i en viden om forbindelsen mellem det individuelle og det typiske om lovene for menneskelig udvikling.

Hvad der kun blev til spredte skitser i »Kritik«, er nu udfoldet i større sammenhænge i hans nyeste bog, »Gotisk tid«, der rummer fire afhandlinger, en om Grundtvigs og Baggesens mellemværende, en om Johannes-evangeliet betragtet som en novelle, en om splittelsen i Martin A. Hansens forfatterskab og en om »kom-

positionens sprog», dvs. om hvordan det subjektive i en roman løsner sig af det objektive for at pege hen mod det fællesmenneskelige, det typiske, der er til stede i romanen som dens genreskema.

I den sidste af de fire afhandlinger polemiserer Henriksen mod åndsretninger som protestantisme, marxisme og naturvidenskab, der alle vil tilbyde objektive sandheder, men kun kan komme til det, fordi de på forhånd fastlægger et normalsubjekt og sætter skel mellem acceptable og uacceptable erfaringer. Man kunne mene, at Henriksen er på vej til at gøre det samme, når han i sin tænkning og litteraturforskning søger ind mod lovmæssighederne i den åndelige udviklingsproces, de typiske former. Men det skal tilføjes, at vejen til det typiske, sådan som Henriksen beskriver den, kun går gennem den individuelle erfaring. Det er selverkendelsens vej, han udforsker, og dermed er hans syn på litteraturen givet: den er en erkendelsesform.

Grundmodellen i Henriksens erkendelsesteori er forholdet mellem trang og opfyldelse. Miljøet tilbyder individet en fortolkning af dets smerte og lyst, men forudsætningen for vækst og individualisering er, at behovet ikke lader sig opsuge af de vedtagne tolkninger, men baner sig vej ind i nye erfaringskredse for at genoprette forbindelsen mellem jeget og omverdenen. Tilblivelsens vej, som er det erotiske behovs forvandlingstrin, går gennem en stigende række af opfyldelsesformer frem mod identiteten. Erkendelsens vej går tilbage i erindringen og løser motiveringer og fortolkninger ud af de konkrete situationer, den er en bevidstgørelse af det ubevidste, en stræben efter herredømme, en stræben ind mod det typiske i jeget. — Teorien ser ikke ganske afklaret ud, da der her er tale om to forskellige veje hen mod det samme mål. Men det er vist meningen, at den sidste vej kun betrædes af den, for hvem den første er lukket. Den første vej er Goethes, den sidste Ibsens og Pontopidans.

Så vidt det humane. Man kunne nu spørge, om digtningen da får anden funktion end som fremstillingsform. Her har Henriksen ikke noget klart svar. Han taler ganske vist om, at dér hvor erkendelsen nærmer sig det ubevidste, og det vil hos ham sige jeget som type, dér kan kunstværket udrette, hvad intet andet erkendelsesmiddel kan, ved at skabe komplekse livsbilleder, der lader handlingen afsløre dybere og dybere motiveringslag. Hvis kunsten skal være et erkendelsesmiddel, må det betyde, at selve den kunstneriske skaben bliver en vej til uformodet indsigt, at det ubevidste ligesom

fremstiller sig selv, og det lægger Henriksen da ellers ikke vægt på, idet han andetsteds taler om, at fortælleren er et styrende forsyn i værket, og i øvrigt i bogens indledning tager afstand fra at identificere den kunstneriske erkendelse med de erfaringer, som specielt kunstnere gør, og i stedet sætter den lig med de almene love for menneskelig udvikling. Tilbage bliver da, at forankringen i det humane, det som forbinder digterens bevidsthed med læserens, gør digterværket til en præsentationsform af noget, som kan studeres uden for digtningen. Digterværkets værdi skulle da være afhængig af den indsigt, det udtrykker. Ikke et ord om stilsens hemmeligheder. —

Grundpillen blandt de fire afhandlinger i »Gotisk tid« er fortolkningen af Johannes-evangeliet som en novelle. At Henriksen betragter evangeliet som en novelle, betyder ikke, at han op søger æstetiske kvaliteter i teksten. Tværtimod behandler han evangeliet som en meddelelsesform, men det er unægteligt andre meddelelser, han fremdrager, end dem kirken forkynder. — I sin definition af novellen går han ud fra Søren Baggeseens skelnen mellem roman og novelle i bogen »Den Blicherske novelle«, hvor det hedder, at novellen er koncentreret om begivenheden, mens romanen skildrer mennesket. Novellen beskriver, hvordan det irrationelle bryder ind i menneskers tilværelse. Her melder Henriksen fra, idet han ikke kan acceptere en skelnen mellem rationelt og irrationelt, men i stedet vil tale om det fremmede og uønskede, der bryder ind i den kendte, lukkede formålsverden. Overført til evangeliet: Gud trænger ind i menneskeverdenen for at dø og genopstå. Parallellen til Henriksens syn på menneskelig udvikling er klar. Væksten ind i større åndelige rum sker ved en konflikt mellem det individuelle og det alment anerkendte. Jesus er lig med den højere bevidsthed, Kristus-jeget kaldes han af Henriksen, jøderne og romerne er lig med traditionens og samfundets tolkning. Kristus er det højere jeg eller den højere type, som kun kan kendes af den, i hvem han selv vågner op, mens jøderne kun har de gamle overleveringer som baggrund for forståelsen af det nye.

Evangeliets handling bliver da, i følge Henriksen, at det højere åndelige jeg trænger ind i sansverdenen og sætter sig i besiddelse af den. Legemet gøres til åndens tempel. Sådan tolker Henriksen både Lazarus' opvækkelse fra de døde og fodvaskningen af disciplene. Ved omtalen af den sidste begivenhed hedder det, at Kristus-jegets oplivende kraft strømmer fra hjertet og ned i benene på dem. Det er fuldførelsen af hans indtrængen i organismen, men sam-

tidig sættes der skel. Tendensen til at holde hoved og krop adskilt lukkes ude, den som ses inkarneret i Judas.

Foreningen af det højere åndelige jeg og sanseverdenen sker i det erotiske, i kærligheds-evnen, som er symboliseret ved vandet. At blive født af vand og ånd er betingelsen for at komme ind i Guds rige, og det betyder en forening af sjæl og ånd, følelse og fornuft, hjerte og hoved, ubevidst og bevidst — i et nyt legeme. Og det er dette legeme Kristus-jeget opbygger på sin vandring fra det vandrige Gallilæa til det tørre Jerusalem. En række møder med kvinder, Maria Magdalene, den samaritanke kvinde i Sykar, Martha og Maria, tolkes derhen, at det højere jeg trænger forløsende ind mellem kønnene og forener dem i sig, sådan at nye kræfter frigøres i mennesket. Der tales i den forbindelse både om Jesus som en alkymistisk mester og som et modbillede til slangen, den gamle forfører.

Fuldendelsen af denne gerning går gennem død til genopstandelse; men genopstandelsen sker i det enkelte menneskes bevidsthed. Det er ikke, som kirken lærer, Guds søn, der har taget vores lidelse og død på sig for ved sin genopstandelse at række os visheden om frelse. Jesus er ikke den egentlige hovedperson hos Henriksen, han er så at sige kun symbol på, hvad der sker i det enkelte menneske. Hovedpersonen er en helt anden, nemlig fortælleren Johannes, der af Henriksen tolkes som den genopstandne Lazarus. Argumentet er, at Lazarus kaldes den, Jesus elskede, det samme udtryk, som bruges om Johannes. Evangeliet handler om Johannes' egen vej, den vej, som rækkes videre til læseren som fortolkningens vej gennem teksten.

Slutpunktet i tolkningen nås ved en sammenstilling af fire begivenheder: Lazarus, der bliver kaldt ud fra graven, hans søster Maria, der salver Jesu fødder, Jesus, der vasker disciplenes fødder, og Jesu ord fra korset om, at hans mor skal være Johannes' mor. De fire begivenheder skal forestille en trinrække i Johannes' tillblivelse. Graven tolkes som moder-skødet, hvorfra Lazarus/Johannes kaldes ud til bevidsthedens verden, samtidig med at det himmelske lys i hans indre formørkes. Det betyder, at han mister sin anima, sin mor og søster. Søsteren mister han, da Maria salver Jesu fødder. Salven tolkes som hendes sjæl, som hun udgyder, og det forklares nærmere som, at »den hæmmede lidenskab i hendes væsen frigør sig og strømmer ovenud fra skødet op til hjertet«. Det, hun ofrer her, sætter Henriksen lig med det linklæde, der omgiver Jesu legeme ved fodvaskningen, og hvori disciplenes fødder tørres. Ved

denne handling og ved Jesu overdragelse af moderen til ham genvinder Johannes sin anima som jomfru og mor, men genvinder den som opgave i sanseverdenen, og dermed ses der ind i en fremtid hinsides kirkens herredømme. Indtil da lever Johannes i menneskenes bevidsthed. Dette er en tolkning af Jesu fordeling af opgaverne mellem Peter og Johannes, hvor Peter, den jordbundne, bliver kirkens herre, mens Johannes får løfte om udødelighed indtil Jesu genkomst. Hermed ses der hen til det tredje rige, der skulle følge efter det gamle og det ny testaments riger, den endelige forening af hoved, hjerte og krop.

Der er her brugt en del plads på at gengive omridsene af Henriksens evangeliefortolkning, fordi den modelagtigt demonstrerer hans metode og menneskesyn. De egentlige litterære af-handlinger er kun udstrålinger herfra. Som fortolker kender Henriksen meget vel den strukturelle læsemåde og kan benytte den med enestående styrke, som det her ses i argumentationen for at sætte lighedstegn mellem evangelisten Johannes og Lazarus. Men han er på ingen måde forpligtet af denne metode. Hans fortolkninger fremstår som et møde mellem to verdener, de handlinger, teksten omtaler, og hans eget livssyn, groet frem, som det er, af årelang beskæftigelse med frimurerritualer og anden hemmelig »viden« om mennesket. De resultater, han kommer til, er til en vis grad indiskutable, for de kan ikke bevises ud fra det materiale, han behandler. Hvad han siger om f.eks. Maria, der salver Jesu fødder, har intet holdepunkt i teksten, det er kun til i Aage Henriksens bevidsthed. Hans resultater er derfor lig med den sum af »viden«, han møder op med, inden arbejdet med teksten begynder. Input og output er identiske. Men det vil jo sige, at han inden for den humane erkendelse har skabt en referensramme for litteraturen, vel at mærke for den del af den, der selv imødekommer en psykologisk læsemåde. Og det gør som bekendt en ikke ringe del af den.

Med basis i denne mere principielle redegørelse for Henriksens litteratursyn skal jeg kort komme ind på hans fortolkninger af de danske forfattere, kort, fordi de konkrete resultater her næppe kan have samme interesse for en svensk læserkreds som den bredere indførelse i hans metoder.

I afhandlingen om Grundtvig og Baggesen gør han rede for den dialog, der førtes mellem de to digtere fra 1815 og fremefter, indtil det af gode grunde blev en dialog, Grundtvig måtte føre med sig selv, og som han først fik klar- ring på med det store og dunkle digt »Nyaars-

Morgen« fra 1824. Det begyndte med, at Grundtvig fordømte Baggessens letfærdige omgang med høj indsigt, men blev snart til, at Grundtvig måtte sætte sig for at trænge ind i Baggessens væsen, for selv at nå videre ad den vej, han var slået ind på. Afhandlingen har to udgangspunkter. Det ene er Baggessens forkyndelse af, at han endnu en gang var død og genopstået. Der skete i og med digtene »Drømmen i Kronprindsessegade No. 390« og »Den genopstandne Sang«. Det andet udgangspunkt er Grundtvigs profetier ud fra Johannes' Åbenbaring og slutningen af Johannes-evangeliet. Tidens fylde var ved at være inde. Danmark havde sin mission ved kristendommens genfødsel, og han selv var en forløber for den, der skulle komme. I denne kampsituation forarges han over Baggessens digte, der syntes ham at vise, at Baggessen havde et stort kald til at stige mod Himlen, men satte det over styr ved at fjase i det jordiske. Grundtvig prædikede kristendom over for Baggessen, som svarede igen med at fremhæve den menneskelige erkendelse. Kampen bølgede frem og tilbage. Snart anerkendte Grundtvig en forbundsfælle i Baggessen, snart anklagede han ham for åndeligt underslæb. Da striden døde hen i 1816, måtte Grundtvig til at stride videre med sig selv for først i 1824 at finde indfrielsen af sine Johannes-syner. Hans opgave blev da at kristne nye egne af menneskelivet, at føre det hedenske og sanselige ind under åndens herredømme. I »Nyaars-Morgen« når han gennem de grænseegne, hvor den bestandigt afdøde Baggessen havde færdedes, og når med ham som fører på en del af vejen frem til en ny syntese, nyt liv. Det var en syntese af individuelt og folkeligt, af kristent og human, af ånd og sjæl.

Mens Henriksens fortolkning af Johannes-evangeliet nok så meget var en oversættelse af det til hans egen forestillingsverden, forklarer han her virkelig noget i selve teksterne og nærmer sig altså dermed almindelig fortolkningsprocedure, omend det centrale i forholdet mellem de to digtere hele tiden er anskuet ud fra den model for menneskelig udvikling, der er lagt frem i hans kætterske evangelieforståelse.

Modellen føres videre i hans gennemgang af Martin A. Hansens forfatterskab, hvor han påviser en splittelse mellem intellektet og den ubevidste motiveringsverden som afgørende for Martin A. Hansens holdning under besættelsen og som grundmønsteret i forfatterskabet helt ned til planerne for romantrilogien »Kains Alter«. Her er grundlaget for forståelsen af, hvordan den kunstneriske skabelse kunne blive en moralsk belastning for digteren. Temaet føres igennem fra broder Martin i »Lykkelige Kris-

toffer«, over »Midsommerfesten« til Kain og til Johannes Vig i »Løgneren«. I Martin A. Hansen selv er det en spild mellem de gode og hele hensigter, længselen efter enkel oprindelig-hed og erfaringen af, at der i den hjem søgelse, som rammer den tomme, ligger muligheder, der når både til Himmel og Helvede. Det første var hans offentlige person, den, man udnævnte til åndelig fører i tiden, det sidste var det, han digtede på. Aage Henriksen antyder, at Martin A. Hansen i sine sidste år så en vej frem til en enhed af de splittede kræfter, den vej, Grundtvig gik, frem til den enhed, som overalt i »Gotisk tid« benævnes som det »tredje rige«, dér, hvor ånden bygger sit tempel i legemet. Men han var ude af stand til at følge Grundtvig. Han kunne åbne for afgrundens mørke og for himmellyset, men ikke skabe ny orden af opbruddet.

Og her er vi så fremme ved bogens mystisk klingende titel. »Gotisk tid« — det smager af Karen Blixens »Gothic Tales«, men har også tilknytning til Martin A. Hansen. I planerne til »Kains Alter« tales der om værket som et bevidsthedsrum, det gotiske kirkerum med lysvæld og mørke, vidnende om Himmel og Helvede. Gotisk er da den tid, hvor gamle normer opløses, hvor det individuelle bryder ud af gamle sammenhænge for at skabe sig nye. Individuationens vej er driftens vej gennem forvandlinger, og derfor sættes det gotiske også i forbindelse med Sophus Clausens forestillinger om kønnet som en trappe både til Himmel og Helvede.

Henriksen analyserer opbruddet hos en række digtere, og han kender vejen og målet, så han kan retele dem, der ikke nåede frem, som f.eks. Martin A. Hansen. Han taler her som en ligemand med digterne, som en sjælefører, en psykagog.

I den sidste afhandling, hvis principielle betragtninger vi allerede har været inde på, fuldføres synsmåden ved at bindes til den kunstneriske formning. Komposition og genre gøres til genstand for overvejelse ud fra modellen for menneskelig udvikling. Genren er ikke en ydre konvention, men et grundskema for en erfaringsrække. Det gælder de udviklingsromaner, som analyseres, fra »Lidelsens Vej« af Dalgas til Nexø's »Pelle Erobreren«. Kompositionen taler sit sprog om, hvordan den subjektive bevidsthed bryder igenem og organiserer det objektive. Hermed er vi tilbage ved grundtemaet i »Gotisk tid«, som fuldendes i analysen af Pontoppidans »De Dødes Rige«. Her viser Henriksen, hvordan Torbens og Jyttes skæbner føres adskilt og utilfredsstillet gennem en afsløring af den foreliggende verdens illusio-

ner, indtil deres veje mødes i døden, i indre syner af den kærlighedslykke, de ikke kunne realisere i illusionernes verden. De holdes adskilt, så længe de kan begære, men nærmes til hinanden, da de opgiver sig selv. Dette er den død, som er vejen til genopstandelse, til det nye liv, som symbolsk er fremstillet i trinrækken af elskende par på godset Favsingholm. Kristendomshaderen Pontoppidan har dermed bekræftet den side af den religiøse tradition, som Henriksen lægger vægt på og har fremstillet i sin frie fortolkning af Johannes-evangeliet.

Der er megen dunkel tale i Henriksens bog. Han er ikke en stringent tænker, men tilspidser både sine psykologiske overvejelser og sine tolkninger i komplekse billeddannelser, der står mål med digternes. Han er en gendigter, profet och tungetaler fuldt så meget som en fortolkare. Og som det i en fortælling gælder, at den skildrede verden er digterens verden, gælder det om Henriksen, at hans analyser ikke uden videre kan løses fra ham selv og anvendes i anden sammenhæng. Blandt andet af den grund har jeg undladt at gå ind i en detaildiskussion og i stedet koncentreret mig om att fremstille metoden og de gennemgående foreställinger, så meget mere som dette ikke skal være en indføring i det stof, Henriksen behandlar, men i Henriksens selv. Men også dette er en fortolkningsoppgave.

Det skal nævnes, att Henriksen er den eneste nulevende litteraturforsker i Danmark, der i snävrere forstand har dannet skole. Men hans egenart, som den er skildret her, gör, att hans tilhængere er en menighet att troende, som med hans livssyn har overtaget hans sprog.

När Henriksen kalder Johannes-evangeliet en novelle, må man retfærdigvis kalde »Gotisk tid« en roman: den handler om mennesket. Eller man kunne kalde den et evangelium: fortælleren hedder Aage Henriksen, og det er der for en gangs skyld intet mystisk ved.

Johan E. de Mylius

Arthur R. Evans Jr (ed.): *On Four Modern Humanists: Hofmannsthal, Gundolf, Curtius, Kantorowicz*. Princeton University Press 1970.

En grupp amerikanska och europeiska forskare har för serien *Princeton essays in European and Comparative Literature* tecknat sin bild av fyra stora europeiska 1900-talshumanister, Hugo von Hofmannsthal, närmast i hans egenkap av kritiker (1874–1929), Friedrich Gundolf (1868–1931), Ernst Robert Curtius (1886–1956) och Ernst Hartwig Kantorowicz (1895–

1963). Det är en ojämn, stundom irriterande men nästan alltigenom spännande läsning, mera dock på grund av föremålets lyskraft än porträttörernas konst.

Enligt vad utgivaren, Arthur R. Evans Jr., förklarar syftar boken till att belysa den europeiska humanismens kris efter två världskrig. Det speciellt intressanta med den valda konstellationen är därtill att samtliga stod under Stefan Georges personliga inflytande, även om det drabbade högst olika: Curtius lyckades inte få tillträde till mästarens lärjungakrets medan Gundolf tvangs till en smärtsam frigörelsekamp. Som bidrag till studiet av Stefan Georges utomordentliga inflytande i det tysktalande Europa har boken mycket att ge. Den europeiska humanismens kris, vad innebär sådant tal mera precis? Är det något mera än en pretentiös och ofrukbar jämmer över att världen förändrats, att de lärdas sociala prestige sjunkit och att det blir allt färre som har någon klassisk bildning? Ofta har man en känsla av att denna »kris«, liksom f. ö. den som tillskrivs litteraturvetenskapen, är någonting konstant, en klagan som varje generation upphäver. Det skulle i realiteten inte vara svårt att dra fram en rad moment i vår aktuella kulturmiljö som är löftesrika och glädjande ur humanistisk synpunkt, t. ex. det starkare intresse för historia, inte minst idéhistoria, som blivit en följd av vänsterentusiasmen. Därmed inte sagt att det inte är trist och skadligt att latinkunskaperna håller på att försvinna, det är i själva verket så allvarligt att något måste göras åt det med det snaraste.

I fråga om de fyra representanter som boken behandlar är det emellertid subjektivt välmotiverat att tala om just den europeiska humanismens kris. Alla var i hög grad europeiskt sinnade samtidigt som de var i djupet bestämda av sin nationella bakgrund. Hofmannsthal har betraktats som den förkroppsligade *esprit autrichien*, Curtius uppfattade sig som den tyska andens verkliga representant och försvarare, Gundolf och Kantorowicz var på tyska intellektuella judars vis mer tyska än de blondaste arier. Två av de fyra levde länge nog för att tvingas bevittna hur den tyska humanistiska kultur som de älskade förvrängdes till en grotesk och diabolisk karikatyr när slöddret kring Hitler grep makten. Till det som man usurperade hörde Georgekretsens kulturaristokratism: Goebbels hade under sina Heidelbergstudier med den utanförståendes avund iakttagit den intensiva inbördes beundran som utvecklades bland de invigda och som särskilt gynnade Friedrich Gundolf. Yakov Malkiel som skrivit essän om Kantorowicz har på grundval av en